

■ УДК 002.2:371.67

І. А. Куриленко, кандидат філологічних наук, доцент, Харківська державна академія культури, м. Харків

ТРАНСФОРМАЦІЯ ФЕНОМЕНУ КНИГИ ТА КНИЖНОЇ КУЛЬТУРИ В ЕПОХУ ПОСТМОДЕРНУ

Розглянуто проблемні питання, пов'язані з дослідженням феномену книги та книжної культури в епоху постмодерну. Осмислюються деякі підходи щодо визначення характерних ознак, типології та сутності означеного культурного явища. Досліджуються особливості культури читання книги в період масової комп'ютеризації. Уточнюється складна структура текстової діяльності посткниги, зокрема акцентується на її інтелектуальній будові, що чітко узгоджується з моделлю лабіринту. Відповідно конкретизується поняття «лабіринту», що характеризується численними інтелектуальними поворотами і запутаними сюжетними ходами, а також експериментуванням письменників зі змістом і формою текстового матеріалу посткниги.

Ключові слова: посткнига, гіперкнига, електронна книга, книжна культура, деструкція, феномен, посткультура, епоха постмодерну.

И. А. Куриленко, кандидат филологических наук, доцент, Харьковская государственная академия культуры, г. Харьков

ТРАНСФОРМАЦИЯ ФЕНОМЕНА КНИГИ И КНИЖНОЙ КУЛЬТУРЫ В ЭПОХУ ПОСТМОДЕРНА

Рассмотрены проблемные вопросы, связанные с исследованием феномена книги и книжной культуры в эпоху постмодерна. Осмысливаются некоторые подходы относительно определения характерных признаков, типологии и сущности указанного культурного явления. Исследуются особенности культуры чтения книги в период массовой компьютеризации. Уточняется сложная структура текстовой деятельности посткниги, в частности акцентируется на ее интеллектуальном строении, что четко сопоставляется с моделью лабиринта. Соответственно конкретизируется понятие «лабиринта», которое характеризуется многочисленными интеллектуальными поворотами и запутанными сюжетными ходами, а также экспериментированием писателей с содержанием и формой текстового материала посткниги.

Ключевые слова: посткнига, гиперкнига, электронная книга, книжная культура, деструкция, феномен, посткультура, эпоха постмодерна.

I. A. Kurylenko, Candidate of Philological Sciences, Associate Professor, Kharkiv State Academy of Culture, Kharkiv

TRANSFORMATION OF THE BOOK AND BOOK CULTURE PHENOMENON IN THE ERA OF POSTMODERN

The article considers the challenging issues on the transformation of the book and book culture phenomenon in the era of postmodern. The

author comprehends some of the approaches concerning the definition of the characteristic features, typology and essence of this cultural phenomenon. The article deals with the features of the book reading heritage in the period of mass computerization. The complex structure of a postbook textual activity is specified. In particular, it focuses on the intellectual structure that is clearly compared with the maze model. Consequently, the 'maze' concept is detailed and characterized with the numerous intellectual switches and intricate plot devices as well as the writers' experimentation with the form and content of a postbook text matter.

Key words: postbook, 'hyperbook', e-book, book heritage, destruction, phenomenon, postculture, postmodern era.

Постановка проблеми. У контексті постмодерністського дискурсу загальнопоширеною є думка, що книга змінює свою пріоритетну позицію в духовному житті людини. Окрім того, часто можна почути, що «читати на сьогодні не модно», що «підростає покоління байдужіє до книги», що «кінець інтелігенції неминучий», адже книжку змінили інші технології «інтелектуального» розвитку особистості. Викликає занепокоєння за майбутнє книги як однієї з рушійних сил суспільного розвитку. Стає зрозуміло, що в епоху інтенсивного розвитку нових інформаційних технологій книзі конче потрібно змінюватися, адаптуючись до нових сучасних умов, щоб упевнено вибороти собі життєвий простір в інших альтернативних каналах комунікацій.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У сучасній науковій літературі наявні численні спроби апелювати до деструктивних характерологічних ознак феномену книги та книжної культури в епоху постмодерну, свідченням чого є публікації фахівців (книгознавців [5], літературознавців [4; 6], філософів [2; 3], культурологів [1; 7]), наукові конференції, конгреси та «круглі столи», присвячені зазначеній темі, а також активне обговорення її на форумах в Інтернеті. Утім цей непростий феномен, незважаючи на його активне осмислення, донині не має чіткого визначення в науковому контексті. Поняття «посткниги» — надто багатоаспектне й амбівалентне, чим, власне, і зумовлена актуальність цієї розвідки.

Мета дослідження — розкрити особливості постмодерністської природи книги та книжної культури, виявити її головні концептуальні характеристики.

Виклад основного матеріалу дослідження. Перше, на що вважаємо за необхідне звернути увагу, — це схарактеризувати можливі форми подання книжкового текстового матеріалу новому поколінню читачів, котре надає перевагу здебільшого медійним засобам поширення інформації.

Так, посткнига — це медійна, аудіовізуалізована, інтерактивна, електронна книга (тобто книга, подана на електронному носіїв інформації, що текстуально є аналогом традиційної, паперової). Уже нині в національному культурному просторі продаються необхідні спеціальні пристрої для читання файлів із художніми чи науковими текстами. Незважаючи на їх доволі високу вартість, читацька аудиторія починає поступово опановувати таку техніку і надавати перевагу саме електронному формату книжки як продукту науково-технічного прогресу. І це не дивно, адже електронна книга, в порівнянні з паперовою, має суттєві переваги — доступність, зручність і практичність.

Посткнига є складним технічним творінням, вона суттєво змінює свою формотворну структуру. Її можна визначити як гіперкнигу, що переживає природний процес метаморфози, тобто видозмінюється з паперової (відчутної) форми в електронну (невловиму). У такій книзі немає традиційних «початку» і «кінця», натомість вона збагачена внутрішніми і зовнішніми гіперпосиланнями, мультимедійними ілюстраціями, інформаційно-пошуковою програмою, тлумачними словниками предметної галузі, нелінійністю (читач змушений сам обирати спосіб прочитання тексту — з будь-якого необхідного йому місця). У майбутньому винахідники нових електронних книжок, безсумнівно, врахують звички консервативних читачів: охочі матимуть змогу придбати електронний пристрій, який відтворюватиме шелестіння паперових сторінок під час їх «перегортання» і навіть запах паперу тощо. Окрім того, за допомогою смартфона чи «бук-рідера» можна в будь-який час у будь-якому місці не тільки скачати книжку, а й ознайомитися з думкою інших читачів про неї і в разі необхідності одразу ж обговорити книжку на інтернет-форумі з читачами всього світу.

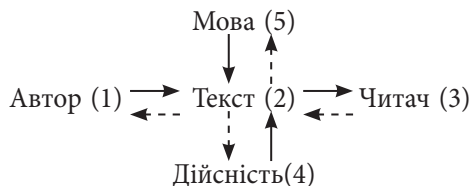
Таким чином, гіперкнижка автоматично стає і творцем гіпертексту в комп'ютерних мережах: кожен із читачів має змогу стати співтворцем тексту, його дописувачем. Так, запропонувавши в ігровій формі власну версію прочитаного тексту, один читач пропонує іншому подальше збільшення його змістовних кодів. У цьому контексті варто пригадати ту модель постмодерністського образу книги, яку пропонують західноєвропейські мислителі Ж. Дельоз і Ф. Гватаррі, — «книгу-кореневище» (ризому), що є не калькою, а «картою світу»: у ній щезає смисловий центр і вона породжує новий тип творчості й відповідно читання. Модель книги-кореневища цілком можна спроектувати і на український ґрунт: вона реалізує принципово новий тип нелінійних зв'язків — усі її змістові, формотворчі коди пов'язані між собою, але зв'язки ці є безструктурними,

численними, заплутаними, переривчастими. Відтак, розмикання структури, тенденція до зближення і взаємодії різних мов культури спонукають постмодерністів до пошуку нових форм організації тексту, які протистояли б класичній будові самої книги — «книги як кола», коли твір сприймається як замкнутий, закритий, завершений світ. Натомість Ж. Дерріда говорить про «подвійне постмодерне письмо» — коли на одній і тій самій сторінці книги у два ряди та дві колонки розміщуються, наприклад, тексти Платона і Малларме, Гегеля і Жане. Отже, новий тип книги, який пропонує французький мислитель-постмодерніст, оснований на нелінійному принципі її організації і характеризується асиметричністю, поєднанням, здавалося б, непоєднуваних речей як цілого. У такій посткнизі «інкорпоровано множинність голосів та поліфонію смислів», у зв'язку з чим, на думку Ж. Дерріда, утрачаються цілісність і всеосяжність, характерні для книги традиційного типу.

Посткнига — це, окрім того, «жива книга», з голосом автора (а не диктора, чи «Іншого» читача), яка пропонує нові способи сприйняття і трактування тексту. Авторське прочитання (в аудіо- чи відеозаписі) дозволяє осмислити читачеві те, що відчував сам письменник під час написання твору, передусім допомагає розставити смислові інтонації та емоційні акценти, які іноді виявляються важливішими за слова. Окрім звичайного тексту, «жива книга» може містити музику, що надихала автора на написання, та «картинки», які віддзеркалюють час і місце оповіді тощо.

Отже, епоху видань наукової, навчальної та художньої літератури змінила епоха масових електронних мультимедійних гіперкниг, що доставляються каналами інтернету із миттєвим зворотним зв'язком. Це, безсумнівно, зумовлено новими соціально-економічними потребами нової стадії суспільного розвитку, яку називають інформаційним суспільством. Відповідно електронні видання — це можливості для активного розвитку національної книговидавничої галузі.

Осмилюючи головні концептуальні характеристики образу книги епохи постмодерну, варто уточнити структуру її текстової діяльності відповідно до нижчеподаної схеми:

Так, посткнига, відповідно до своєї природи, має багатогранну структурну й комунікативну специфіку. З одного боку, її характерними ознаками є: доволі прозорий зміст і чітка авторська концепція, фабула послідовно веде читача від запитання до відповіді, від загадки до розгадки, мова творів суттєво трансформується, з'являється чимало деструктивних мовних засобів, характерних саме для інтернет-комунікації (комп'ютерний сленг, кальки, жаргонні форми, специфічні графічні знаки, так звані «емотиви»), автори намагаються подати сюжетну лінію компактно, висловитися лаконічно, телеграфно. Такі тексти адресуються переважно невибагливій читацькій аудиторії з низькою культурою спілкування.

З іншого ж боку, посткнига має складну структуру, зокрема її інтелектуальна будова яскраво узгоджується з моделлю лабіринту: внутрішній простір характеризується численними інтелектуальними поворотами і заплутаними ходами, різноманітністю та вишуканим смаком, письменники експериментують зі змістом і формою, намагаються відшукати ту композицію і ті образи, які б віддзеркалювали сюжетні колізії. Тексти побудовані, ніби конструктор: вони зібрані з окремих деталей, фрагментів, які, на думку письменника, чітко вписуються в загальну концепцію творів. Відповідно читач повинен витратити немало часу й сил на пошук правильного шляху, щоб розкодувати текстовий простір. Отже, подорож лабіринтом потребує від читача витривалості, інтелектуального напруження й певного ігрового азарту; дійти до центру лабіринту зможуть лише ті, хто здобув необхідні знання й має високу культуру мовлення.

Отже, посткнигу можна розглядати і як лабіринт значень. У цьому контексті варто навести слова французького мислителя Ж. Дерріда: «Книга — це лабіринт. Ти віриш, що виходиш із неї, а сам у неї занурюєшся. У тебе немає шансів урятуватися». Продовжуючи свої філософування, Ж. Дерріда як яскравий представник постмодернізму один із перших спростовує загальнопоширений міф про можливу «смерть книги» в умовах інформаційних технологій: «Наближається не «смерть книги», — стверджує філософ, — а народження нового типу творчості й відповідно читання».

Питання щодо майбутнього книги (наприклад, чи може електронний носій замінити книгу для читання і чи може мультимедійний гіпертекстуальний диск змінити саму природу твору для читання?) цікавили й іншого представника постмодерністського дискурсу — італійського філософа та письменника У. Еко. На одній із публічних лекцій — «Від Інтернету до Гутенбергу: текст і гіпертекст» — учений зауважив, що «книга ніколи не помре», а залишиться необхідною за будь-яких обставин. Варто зазначити, що він мав на увазі не тільки

художню літературу, а й інші жанрові форми, які потребують неквапливого та вдумливого читання, тобто не просто отримання інформації, але й роздумів щодо неї. Звичайно, читати з дисплея — це зовсім не те саме, що читати з друкованої сторінки. Тож, характеризуючи співіснування електронних і традиційних видань у контексті інформаційних технологій, У. Еко надавав перевагу останній книжній формі: «Комп'ютерна інформація забігає наперед, а книга подорожує разом із нами, зі зручною для нас швидкістю.... Текст, який здатний до трансформації, створює враження повної свободи, але це тільки враження, ілюзія свободи.... Мені, як читачеві, краще мати завершений текст, який можна переінакшувати протягом багатьох років, ніж текст-конструктор, з яким можна проводити тільки певні маніпуляції» [7].

М. Павич [6], якого називають «першим письменником третього тисячоліття», у своїй творчості також висвітлює питання сутності й особливостей сучасного образу книги, акцентуючи передусім на її ігровому началі (мається на увазі гра з текстом і читачем). «Усе своє життя, — як зізнається письменник-постмодерніст, — я вивчав класичну літературу і дуже її люблю. Проте думаю, що класичний спосіб прочитання книг уже вичерпав себе, прийшов час змінити його — передусім, коли йдеться про художню прозу. Я намагаюся надати читачеві більшу свободу; він разом зі мною несе відповідальність за розвиток сюжету книги... У нього є можливість самому вирішувати, де починається і де завершується роман, яка зав'язка і розв'язка, якою буде доля головних героїв. Це можна назвати інтерактивною літературою — літературою, що рівняє читача з письменником. Нещодавно вийшла версія «Хозарського словника» на компакт-диску <...>, до послуг читача два з половиною мільйони способів прочитання роману. Кожна людина може вибрати свою фазу читання, створити власну мапу цієї книги» [4].

Висновки. Підсумовуючи вищесказане, можна дійти висновку, що феномен книги і книжної культури в постмодерністському дискурсі безпосередньо пов'язаний з деконструкцією як основною методологічною настановою, практикою руйнування текстового простору і способів прочитання. Посткнига є складним технічним творінням, що суттєво змінює свою формотворчу структуру. Її можна визначити як гіперкнигу, що переживає природний процес метаморфози, тобто перевтілюється з паперової (відчутної) форми в електронну (невловиму). Утім, можна стверджувати, що постмодерний дискурс характеризується тенденцією до симбіозу цих двох форм посткниги: незважаючи на песимістичні прогнози науковців, це дозволяє сподіватися на освоєння аудіовізуальною культурою універсальних можливостей

книжної культури. Отже, теза про «смерть книги» є певним перебільшенням. Книга і книжна культура в інформаційному суспільстві не «вмирають», а трансформуються.

Перспективним напрямом розгляду теоретичних концептів у філософсько-культурологічному дискурсі постмодернізму є дослідження означеного феномену в українському національному контексті.

Список використаних джерел

1. Бруева Т. Книга как феномен культуры : философский аспект [Электронный ресурс] / Т. Бруева. — Режим доступа: <http://www.dissercat.com/content/kniga-kak-fenomen-kultury-filosofskii-aspekt>. — Загл. с экрана.
2. Деррида Ж. Конец книги и начало письма / Ж. Деррида // Интенциональность и интертекстуальность. Философская мысль Франции XX века / пер. с фр. Е. Наймана. — Томск : Водолей, 1998. — С. 218—224.
3. Карьер Ж. Не надейтесь избавиться от книг / Ж. Карьер, У. Эко. — СПб. : Symposium, 2010. — 333 с.
4. Ковбасенко Ю. Литература постмодернізму : По той бік різних боків [Електронний ресурс] / Ю. Ковбасенко. — Режим доступа: http://ae-lib.org.ua/texts/kovbasenko_postmodernism_ua.htm. — Назва з екрана.
5. Маркова В. Книга в соціально-комунікативному просторі : минуле, сучасне, майбутнє / В. Маркова. — Харків : ХДАК, 2010. — 252 с.
6. Павич М. Хазарський словник. Роман-лексикон на 100 000 слів. — Харків : Фоліо, 2006. — 351 с.
7. Эко У. От Интернета к Гутенбергу: текст и гипертекст / У. Эко // Новое литературное обозрение. — 1998. — №4. — С. 5–14.

References

1. Bruyeva T. Kniga kak fenomen kultury : filosofskiy aspekt [Elektronnyy resurs] / T. Bruyeva. — Rezhim dostupa: <http://www.dissercat.com/content/kniga-kak-fenomen-kultury-filosofskii-aspekt>. — Zagl. s ekrana.
2. Derrida Jacques. Konets knigi i nachalo pisma / Jacques Derrida // Intentsionalnost i intertekstualnost. Filosofskaya mysl Frantsii XX veka / per. s fr. E. Naymana. — Tomsk : Vodoley. 1998. — S. 218—224.
3. Carrière Jean-Claude. Ne nadeytes izbavitsya ot knig / Jean-Claude Carrière, Umberto Eco. — SPb. : Symposium. 2010. — 333 s.
4. Kovbasienko Yu. Literatura postmodernizmu : Po toi bik riznykh bokiv [Elektronnyi resurs] / — Rezhim dostupu: http://ae-lib.org.ua/texts/kovbasenko_postmodernism_ua.htm. — Nazva s ekrana.
5. Markova V. Knyha v sotsialno-komunikatyvnomu prostori : mynule, sushasne, maibutnie / V. Markova. — Kharkiv : KhDAK, 2010. — 252 s.
6. Pavych M. Khazarskyi slovnyk. Roman-leksykon na 100 000 sliv. — Kharkiv : Folio, 2006. — 351 s.
7. Eco Umberto. Ot Interneta k Gutenbergu: tekst i gipertekst / Umberto Eco // Novoie literaturnoie obozreniie. — 1998. — №4. — S. 5–14.

■ UDC 002.2:371.67

Kurylenko I. A., Candidate of Philological Sciences, Associate Professor, Kharkiv State Academy of Culture, Kharkiv
spring2007@ukr.net

TRANSFORMATION OF THE BOOK AND BOOK CULTURE PHENOMENON IN THE ERA OF POSTMODERN

The article considers the challenging issues on the transformation of the book and book culture phenomenon in the era of postmodern. The author comprehends some of the approaches concerning the definition of the characteristic features, typology and essence of this cultural phenomenon.

Research methodology. The study is based on descriptive, comparative and historical, contrastive and structural methods.

Results. The implications for possible forms of a postbook text matter to a new reader who mostly prefers mass media tools have been demonstrated. According to that, a postbook (e-book) is an audio-visualized, interactive medium. It is a complex technical invention that radically changes its formative structure. It can be determined as a 'hyperbook', which goes through the natural metamorphose process, i.e. it turns from a paper book into an e-book. The article deals with the features of the book reading heritage in the period of mass computerization. A 'hyperbook' automatically turns into the hypertext creator in computer networks, where every reader can become a text coauthor. In this context, the postmodern model of books 'rhizome' can be mentioned which is offered by the Western philosophers Felix Guattari and Gilles Deleuze. 'Rhizome' is not a borrowed meaning, but a world map, where the sense centre is disappeared and it creates a new type of art similar to the reading.

Novelty. An attempt is made to specify the complex structure of a postbook textual activity. In particular, the author focuses on the intellectual structure that is clearly compared with the maze model. Consequently, the 'maze' concept is detailed and characterized with the numerous intellectual switches and intricate plot devices as well as the writers' experimentation with the form and content of a postbook text matter.

The practical significance. The obtained results make it possible to apply in further study of some issues concerning the phenomenon of a postbook in the postmodern discourse.

Key words: postbook, 'hyperbook', e-book, book heritage, destruction, phenomenon, postculture, postmodern era.

Надійшла до редколегії 23.02.2016 р.